

דמותו של שולגי מלך אור בספרות המזמורים השוקרית

מאת יעקב קליין

תשע־עשרה השנים הראשונות של מלכות שולגי עברו בשקט יחסי. החל משנת מלכותו העשרים הוא יזם שורה של רפורמות: הקים צבא קבע ומנהל צבאי ליד המנהל האזרחי, כונן ביורוקרטיה ענפה וריכוזית, ייסד בתי ספר ממלכתיים לחינוך סופרים ופקידי מלכות ויצר מנגנון אדיר של פנקסנות, שבו רשמו הפקידים בדייקנות כל הוצאה והכנסה של אוצר הממלכה. כמו כן הוא האחיד את המידות והמשקלות, קבע לוח שנה ממלכתי חדש והקים מפעלי תעשייה גדולים לייצור מוצרים לצריכה בכל ערי הממלכה. סמוך לניפור, המרכז הדתי והתרבותי של שומר, הקים שולגי חוות בהמות ענקית, שתפקידה היה לספק צאן ובקר לקרבנות שהקריבו במקדשים המרכזיים של הממלכה. רבבות תעודות מנהליות מתקופה זו מלמדות על פעילות נמרצת בענפי כלכלה למיניהם כגון כריתת עצים ביערות, דיג, תעשיית צמר, עיבוד מתכות יקרות ותחזוקת רשת ענפה של תעלות השקיה.

בד בבד עם הרפורמות האלה תיקן שולגי תיקונים יסודיים בתחום הדת והפולחן. לקראת אמצע תקופת מלכותו הוא לקח לעצמו מעמד של אלוהות. מושלי ערים בנו לכבודו מקדשים והקריבו לו קרבנות. הוא קרא את שם החודש השביעי "חודש החג הגדול של שולגי" והפך את ארמונו למקדש שבו יסגדו לו.

חוקרים הראו כי האלהת המלך במסופוטמיה העתיקה קשורה קשר ישיר ביצירת הממלכה הריכוזית הגדולה (היינו האימפריה)³. עד ימי שולגי הייתה שומר מפוצלת לערי מדינה קטנות, שמושליהן שאבו את סמכותם כל אחד מן האל הפטרון של עירו. שיטה פוליטית־דתית זו עמדה בדרכו של כל מלך שרצה לאחד את ממלכות מסופוטמיה לממלכה גדולה אחת. עם האלהת המלך הוא לקח לו את הסמכות למנות בעצמו את מושלי הערים הגדולות, וגם השתלט על כל אוצרות המקדשים.⁴

אַזְכִּירָה שְׁמֶךָ בְּכֹל דֶרֶךְ וְדָר
עַל פֶּן עַמִּים יְהוּדוּךָ לְעֵלָם וְעַד
תְּהִלִּים מֵה, יח'

מבוא

גילגמש מלך אַךְךָ, שחי במאה הכ"ז לפנה"ס, הוא ללא ספק המלך השומרי הקדמון המפורסם ביותר, בזכות האפוסים ה"קלסיים" שנתחברו לכבודו.² אולם דמותו לוטה בערפל דמדומי ההיסטוריה, שכן הוא לא השאיר אחריו שום כתובת מלכותית ואף אינו נזכר בשום תעודה מנהלית או ספרותית מימיו. לעומת זאת, תקופת מלכותו של שולגי מלך אור (סביבות שנת 2100 לפנה"ס) היא אחת התקופות המתועדות ביותר בתולדות מסופוטמיה. מימיו של מלך זה נשארו עשרות אלפי תעודות מנהליות, כ־160 כתובות מלכותיות מכל הסוגים, למעלה מעשרים מזמורים שנתחברו לכבודו וקורפוס ענקי של ספרות שומרית ממגוון סוגות, שכפי הנראה נתחברה בימיו, אך הגיעה לידינו בעותקים שנכתבו כשלוש מאות שנה אחר כך. לא פלא אפוא ששולגי נחשב למלך השומרי השני בחשיבותו אחרי גילגמש. אך להבדיל מגילגמש הוא דמות היסטורית של ממש.

שולגי ראוי לכינוי "שלמה השומרי". כמו שלמה גם הוא היה המלך השני בשושלת שחוללה תחייה מדינית ותרבותית בממלכתה: השושלת השלישית של אור. אלא שהממלכה שירש שולגי מאביו לא הייתה מבוססת ושלווה כמו ממלכת שלמה. שולגי עלה למלוכה בגיל צעיר מאוד בעקבות מות אביו במלחמה בגותים, הפולשים מן המזרח ששעבדו את השומרים למעלה ממאה שנה. לפני המלך הצעיר עמדה המשימה לבסס את המלכות שירש בשורה של מלחמות עם האויבים מצפון וממזרח. שולגי עמד בהצלחה במשימה זו, ובארבעים ושמונה שנות מלכותו הוא הביא את ממלכת אור הגדולה לשיא פריחתה ונכנס להיסטוריה כאחד המלכים הגדולים והמפורסמים ביותר בימי קדם.

מאחרת, לא תקנית. לא כן מזמורי שולגי. הללו הם היצירות הספרותיות היפות ביותר מסוגם, יצירות מופת של ממש, והם כתובים בלשון פיוטית גבוהה ועשירה. רבים ממזמורים אלה מתייחדים במבנה של מסגרת המנונית לירית ובתוכה סיפור היסטורי או מיתולוגי על מעלליו וגבורותיו של המלך. כמה ממזמורים אפיים אלה משתווים ביופיים לאפוסים השומריים הקלסיים, שנתחברו לכבוד מלכי ארץ הקדמונים, ובהם גילגמש הגדול.

הודות למזמורי המלך שנתחברו לכבוד שולגי אנו מקבלים תמונה מפורטת על מוסד המלוכה בימיו, על דמותו של המלך, על יחסו לאלים, על האמונות הדתיות ועל הערכים התרבותיים והמוסריים ששלטו בימיו. ואולם קורפוס זה חשוב גם לשחזור תולדות הלשון השומרית והספרות השומרית. בכמה מהמזמורים נשתמר הכתיב הארכאי המקורי שבו נכתבו וכן הדקדוק והסגנון של תקופתם. אלה מעידים כמאה עדים על מקורותם ועל דיוק מסירתם של המזמורים. בזכותם ניתן להפריך את טענות הספקנים אשר ביקשו לראות במזמורים אלה יצירות מלאכותיות מאוחרות, שנתחברו מאות שנים אחרי זמנו של שולגי.⁷

התפילות למען המלך ממעטות בדרך כלל לספר על המלך עצמו, שכן במרכזן עומד האל שאליו התפילה נישאת. לעומת זאת, במזמורים האפיים ובמזמורי ההלל העצמי המלך הוא מוקד היצירה. את עיקר דבריי להלן אייחד אפוא לסקירת תוכנם של מזמורים אלה, כדי לקבל תמונה נאמנה של דמות המלך שולגי ומעלליו כפי שנצטיירו בעיני משורריו וסופריו.

המזמורים האפיים

ברוב המזמורים האפיים של המלך שולגי מתוארים יחסיו המיוחדים עם אחד האלים הגדולים של הפנתאון השומרי. כדי לבסס ולחזק את אלוהותו שולגי מוצג במזמוריו ובכתובותיו כזרע אלים, בנם של האלה נינסון ובעלה לוגל־ב־נדה מן העיר אַרְךְ (ראו בראשית י', י), ומאחר שלפי המסורת השומרית גילגמש נחשב לבנם של זוג אלים זה, שולגי הפך לאחיו עצמו ובשרו. נוסף על כך נטל שולגי לעצמו את התואר היוקרתי "הכוהן הגדול של ארך" וגילם את אל הפיריון דומוז־ת־מוז (ראו יחזקאל ח', יד) בטקס השנתי של "נישואי הקודש". מקוצר היריעה אוכל לסקור כאן רק דוגמות נבחרות ממזמורים אפיים אלה, ורק על קצה המזלג.

משהפך המלך לאל חיברו לכבודו הסופרים מזמורים רבים ויפים, כפי שחברו לכבוד האלים הגדולים. עד היום נתגלו כעשרים מזמורים שנתחברו לכבוד המלך שולגי, ואפשר לשחזרם בעזרת מאות לוחות הטין ושברי הלוחות המפוזרים במוזאונים לעתיקות ברחבי העולם. שולגי לא היה המלך השומרי היחיד שכובד במזמורים. מזמורים נכתבו לכבודם של שניים או שלושה מלכים לפניו וגם לכבודם של כל מלכי שומר שבאו אחריו. אך כל אלה אינם אלא בבואה חיוורת של מזמורי שולגי.⁵

לוח מניפור, מן התקופה הבבלית העתיקה, ובו החלק הראשון של מזמור ההלל העצמי "שולגי, המלך רב התהילה". הלוח שמור במוזאון אוניברסיטת פנסילוניה שבפילדלפיה.

באופן כללי "מזמורי המלך" נחלקים לשני סוגים: מזמורי הלל לאלים שונים, ובהם תפילות לשלום המלך, ומזמורי הלל למלך עצמו, שבהם המשורר מהלל את המלך או שם בפיו הלל עצמי. משערים כי המזמורים מן הסוג הראשון נתחברו לשמש בפולחן שהתקיים במקדשי האלים בחגים, ואילו המזמורים מן הסוג השני נתחברו לשמש בטקסים ממלכתיים, כגון ימי השנה לציון הכתרתו של המלך או ימי הולדתו.⁶ בדרך כלל מזמורי המלך מן הסוג השני מהללים את המלכים במליצות כלליות וסטראוטיפיות וכתובים בשומרית

אחד המזמורים מתאר את הולדתו המיתולוגית של המלך באָפּוֹר, מקדשו של האל השומרי העליון אָנְלִיל בניפּוֹר, בעקבות זיווג בין אביו האנושי אור־נֶמוּ ובין כוהנת גדולה.⁹ בצאת התינוק, יורש העצר, מן הרחם, אנליל מעניק לו שם הכולל את כל תאריו וסמליו המלכותיים. יש לשער שהמזמור הנידון נתחבר לרגל הכרתו של שולגי בניפּוֹר. מזמור אחר מתאר את בנייתה של ספינה מפוארת שבנה המלך שולגי לכבוד האלה ניִלִיל, אשת אָנְלִיל, ואת החגיגות שליוו את השקתה והקדשתה של הספינה.¹⁰

קבוצה של מזמורים אפיים עוסקת באלי העיר ארך, מולדת משפחתו של שולגי, ומדגישים את תמיכתם של אלים אלו במלכותו. באחד מהם האלה נינסון בוחרת את בנה שולגי למלוכה מתוך המון העם ומפצירה באביה, אל השמים, לאשר את הבחירה. המזמור מסתיים בתיאור המלכותו של שולגי במעמד אספת אלי העיר.¹¹ מזמור אחר מתאר כיצד חנך שולגי פסל של אחיו האלוהי גילגמש מארך והציב אותו באָפּוֹר־נֶמוֹ, המקדש המרכזי של העיר אור. רוב רובו של המזמור הוא דר־שיח מיתולוגי בין שני "האחים־הָרְעִים", ובו הם מהללים איש את חברו על מעלליו וגבורותיו.¹² מזמור שלישי העוסק בפנתאון של ארך מתאר את "נישואי הקודש" של שולגי עם אלת האהבה והפיריון איִנְנָה. המזמור מכיל דר־שיח אהבים בין שולגי, המגלם כאן את דמותו של דומוז־תמוז, ובין האלה: המלך מזמין את האלה להתעלס עמו בשדות ובכרמים כדי להפרות את האדמה.¹³

קבוצה אחרת של מזמורים אפיים מיוחדת לאל הירח נִיִּה־סִין, פטרונה של עיר הבירה אור ובנו בכורו של האל העליון אָנְלִיל. אחד מהם פותח בשיר הלל ובו מסופר כי האלה נינסון ילדה את שולגי בנה בין השאר כדי להביא שפע ושגשוג לממלכה, כדי ששולגי ישפוט את עמו ואת ארצו משפט צדק ומישרים וכדי להאדיר את כבודה של אור. החלק הראשון של מזמור זה מתאר תיאור אפי־מיתולוגי את מסיבות עלייתו של שולגי לכס המלוכה, הפעם על פי בקשתו של נִיִּה־סִין ובאישורו של אָנְלִיל; החלק השני מכיל הלל עצמי ארוך של המלך הנבחר, ובו הוא מתפאר כי הגשים את כל התקוות שתלו בו: הוא חולל בארצו שפע ושגשוג ללא תקדים, ובמלחמותיו הביא לעמו שלום וביטחון. מזמור אחר המוקדש לאל הירח הוא היצירה האפית הגדולה והיפה ביותר של מלך זה, והיא משתרעת על פני קרוב לשש מאות שורות שיר.¹⁴ היא אינה נופלת ביופיה מן האפוסים הגדולים שנתחברו לכבוד מלכי ארך הקדמונים אָנְמַר־בַּר, לוֹגְלַבְנַדָּה וגילגמש. מסופר בה על מלחמתו של שולגי הצעיר, יורש

לוח מנהלי מתקופת השושלת השלישית של אור (המאה הכ"א לפנה"ס), ובו פירוט כמויות של לחם ובירה מאוצר הממלכה בשביל "שליחי המלך". הלוח שמור באוסף פרטי.

יחד מתקופת גוֹזָאָה, מלך לָגֶש (סוף המאה הכ"ב לפנה"ס), ועליה כתובת בנייה והקדשה: "גוֹזָאָה בנה בשביל האל ניגירסו את מקדש אָנְינוּ". היתד שמורה באוסף פרטי.

בכל סוגי כלי הנשק. בקרב הוא הולך תמיד בראש גדודי המחץ שלו ומטיל אימתו על כל הארצות (שורות 21–51). שולגי מציג את עצמו גם כצייד מושלם. הוא מתפאר כי את הארי שפגש בשדה פנים אל פנים הרג במו ידיו, וכך הפך את המרעה למקום בטוח לרועי הצאן (שורות 56–74).¹⁶ הוא צד את הראם בעובי היער בקשת ובחצים (שורות 82–90), ואת החיות קלות הרגליים הוא ממית בעזרת הבומרנג ואבני הקלע (שורות 91–107). בשובו מן השדה הוא נוהג להביא את הצייד מנחה לאמו האלוהית, כיאה לבן מסור ונאמן (שורות 110–113).

מתיאור כוחו הגופני שולגי עובר לתיאור חכמתו וכישרונותיו. תחילה הוא מתפאר כי הוא רב-אומן במלאכת כוהן הנֶחֶש ומלומד בספרי האותות של הרואה בכבד. כאשר הוא בוחן את קרביה של בהמה כדי ללמוד מהם את רצון האלים בהכרעות מדיניות ופולחניות, אפילו רב-המנחשים שלו מביט בו בפליאה כעם הארץ; והוא, שולגי, מעולם לא טעה בפירוש האותות והסימנים (שורות 131–149).

לאחר מכן שולגי מתפאר בכישרונותיו המוסיקליים. כמשורר (זמר) מושלם ובעל קול נעים הוא מכיר את כל סוגי המזמורים והמנגינות. כרב-מנגנים הוא יודע לכוון את כלי הנגינה מכל הסוגים, ואפילו את העתיקים ביותר, שהתיישנו מכבר (שורות 155–174). בזה הוא גורם שמחה ונחת לכל בני ביתו (שורות 175–193).

בבית הבא שולגי מתאר בפירוט את חכמתו המדינית והמשפטית: במועצה הכול שועים לעצתו. בבית המשפט הוא נודע כשופט צדק, וכשהוא יושב בדין הוא מסוגל לענות בעצמו לבעלי הריב בחמש השפות החשובות המדוברות בממלכת אור ובממלכות השכנות לה – עֵילְמִית, שומרית, שפת מְלוּחָה,¹⁷ אמורית וחורית.¹⁸ בכושר דיבורו ושכנועו הוא משרה שלום והרמוניה בין אזרחי הממלכה (שורות 196–239).

בסוף ההלל העצמי שולגי מדגיש את אדיקותו הרבה ואת היותו ירא שמים מושלם. הוא יודע כיצד להשקיט את לבם של האלים הזועמים ומיטיב להתפלל אליהם למען העם (240–260).

מחברי המזמורים וייעודם

אחת הבעיות המעסיקות את החוקרים היא מהו ערכם של מזמורי המלך כמקורות היסטוריים או ביוגרפיים. לדעתי, על אף סגנונם המליצי של מזמורים אלה וחרף ההפלטות

העצר, בגותים הברברים שגרמו למות אביו. בשובו מן המלחמה עטור ניצחון מבקר שולגי במקדשים החשובים של הממלכה ומקבל את ברכתם של האלים השוכנים בהם למלוכתו. מסע הניצחון מסתיים באור בכניסתו של המלך למקדשו של יְנֵה־סִין ובקבלת ברכתו. המזמור חותם בתיאור הצדק וההרמוניה ששררו בממלכה בימי מלכותו של שולגי, ובהלל קצר לאל הירח פטרונו.

מזמורי ההלל העצמי

במזמורי ההלל העצמי שולגי מהלל את עצמו בגוף ראשון ומתפאר בהישגיו ובמפעלותיו בכל תחומי החיים, הציבוריים והפרטיים. מזמורים אלה ממעטים בדרך כלל בסצנות מיתולוגיות ומדגישים את הפן האנושי של המלך. כמובן, אישיותו של המלך מתוארת בהם כאישיות אידאלית, מתוך הפלגה יתרה. הדמות העולה מן התיאורים היא של מעין סופרמן שומרי. כל האידאלים הנשגבים של השומרים מתרכזים בדמותו.

הארוך והיפה ביותר במזמורי ההלל העצמי הוא יצירה בת קרוב לארבע מאות שורות שיר.¹⁴ במזמור זה המלך מצטייר כמיזוג נדיר של מלומד, איש צבא, אתלט, כוהן נֶחֶש, משורר ותומך נלהב של כל המדעים והאומנויות. ההלל העצמי מורכב כאן משרשרת של מוטיבים, שביניהם מפריד בדרך כלל פזמון חוזר בנוסח זה (שורות 52–55 ועוד):

הבה אפאר את מעשׂי,
תהילת כוחי יצאה למרחקים,
חכמתי מלאה ערמה,
מי ימלל עוצם מפעלותי?

בתחילת דבריו שולגי מתפאר במוצאו מזרע המלוכה ומתאר את לימודיו ב"בית הלוחות" (é-dub-ba-a), כלומר בבית הספר, שבו למד קרוא וכתוב ותורת החשבון (שורות 13–19):

בימי נעורׂי למדתי בבית הלוחות
את מלאכת הסופרים מלוחות שוּמְרִי וְאַבְדִּי
איש מבני שוּמְרִי לא כתב לוח כמוני,
במקום אשר אליו יבוא איש ללמוד את מלאכת הסופרים,
חיבור, חיסור, חֶשֶׁב חשבונות – למדתי עד תום.
בְּנִיבְגַל היפה, נִסְבָּה,¹⁵
העניקה לי ביד נדיבה חכמה ודעת.

מכאן עובר שולגי לתאר את הצטיינותו כלוחם וכמנהיג צבאי. הוא ניחן בכוח גופני אדיר ובאומץ לב ולמד להשתמש

לוח מְנִיפֹר, מן התקופה הבבלית העתיקה, ובו קטע מסוף מזמור ההלל העצמי "צוואת שולגי". הלוח שמור במוזאון אוניברסיטת פנסילוניה שבפילדלפיה.

(שורות 156–190). באפילוג הארוך והמורכב של מזמור זה שולגי מודיע כי כדי להבטיח שמזמוריו לא יישכחו הוא הרחיב את בתי הספר הממלכתיים, שבהם העתיקו את המזמורים ומסרום לדורות הבאים, ותמך בהם ביד רחבה. לפיכך על הסופר מוטל לקרוא את המזמורים לפני המשורר, שאינו יודע קרוא וכתוב (ואולי הוא גם עיוור), ועל המשורר לשיר את המזמורים לפני העם או לפני האלים (שורות 248–257). להלן מילות הסיום שהמשורר שם בפי שולגי (שורות 239–257):

אנוכי הַיֵּשֶׁר, גומל החסדים לארץ –
 יימלא נא כל פה תהילתי,
 שירי לא ימושו מכל לב!
 שבחיי אשר ישמיעו בנועם,
 המילים אשר (האל) אָנְכִי²¹ ברא לכבודי...
 למען לא יישכחו כל אלה מלב עד אחרית הימים –
 הרביתי לקח בהיכלי החכמה אשר לניסְבָּה,²² עד כי האירו
 ככוכבי שמים לטוהר...
 (לכתבים אלה) אשר ככוכבי שמים לא יכרתו, ואשר שָׁם
 עולם להם,
 וליך נא המשורר את הסופר; ושיא עליהם את עיניו,
 (והאיש) המלא את החכמה והדעת אשר לניסְבָּה,

והיסודות המיתולוגיים שבהם, יש בהם גרעין היסטורי. רבים מן הפרטים ההיסטוריים והביוגרפיים במזמורים ניתן לאמת ממקורות חיצוניים. לפיכך יש להניח כי שולגי היה אחד המלכים הגדולים והנאורים ביותר בתולדות מסופוטמיה, בדומה למלכים כמו שלמה או אלכסנדר הגדול: מיזוג של גיבור מלחמה, מדינאי דגול, איש רוח ופטרון של המדעים והאומנויות בימיו.

שאלה מעניינת אחרת היא מי היו אלה שחיברו את מזמורי שולגי ולאילו מטרה. התמזל מזלנו ואחד המזמורים שנתגלו הוא מזמור הלל עצמי גדול שלו שכולו מוקדש לסוגיה זו.¹⁹ בפרולוג למזמור זה, שאני מכנה "צוואת שולגי", הוא מספר לנו כי הנחה את גדולי המלומדים והמשוררים בחצרו לחבר למענו מזמורים מכל הסוגים, כדי להנציח את מפעלותיו ואת הישגיו המופלאים בכל תחומי החיים (שורות 16–38). לאחר מכן הוא נשבע בשם האלים הגדולים לאמור (שורות 44–46):

בשירים אשר לי, דבר שקר – איש לא שם מעולם!...
 אנוכי, שולגי – מעולם לא ציוויתי להביע בשיר דבר עֲתָק
 וגאון!

אחרי שנשבע כי במזמוריו לא יימצא דבר שקר או גזומה, הוא מביע את המשאלה שישירו את תהילת חכמתו וגדולתו הן בחייו והן לאחר מותו במקדשים בעת הקרבת קרבנות החגים לאלים (שורות 53–62):

השירים אשר לי, אם שירי נְבַל או שירי תוף המה,
 אם שירים ארוכים, תהילות מלכות המה,
 אם שירי כינור, שירי עוגב או שירי דוֹדִים המה,
 אם שירי חליל או שירי מְצִלְתִּים המה –
 למען לא יישכחו מלב, ולמען לא יִסּוּפוּ מדל־שפתיים,
 איש לא יזניחם בבמות הקודש!
 בל יחדלו (לזמרו) בְּאֶפֶר, המקדש הזהור!
 יזמרום לפני אֶנְלִיל, בהיכלו, שם יחוגו את החודש!
 בשבתות,²⁰ בעת יִנְסְכוּ יִשְׁכַּר תוסס לרוב כמים,
 לפני אֶנְלִיל, השוכן שם עם נִנְלִיל, ייכוננו לעד!

לאחר מכן שולגי משיב על מלך שומרי לעתיד לבוא להבטיח שמזמוריו יושרו במקדש אָפֶר אחר מותו (שורות 63–73). המלך או המושל אשר יזניח את מזמוריו, או ימחק מהם את שמו, תבואנה עליו כל הקללות שבעולם מאת האלים (שורות 74–155). ולהפך, המלך אשר ישמיע את מזמורי שולגי במקדשים ובבמות, תבואנה עליו ברכות

לוח מנהלי ארכאי מן העיר אֶרֶךְ (המאה הכ"ט לפנה"ס לערך), ובו רישום של הקצבת בהמות לאנשים שונים למטרת עבודות חקלאיות. מאוסף הלוחות של שלמה מוסיוף.

למען האמת יש לציין כי שולגי לא היה הראשון שציווה על המשוררים לחבר לכבודו מזמורים ועל הכוהנים ועל הזמרים לשיר אותם בפולחן, הן בימיו והן אחרי מותו. מלך חשוב אחר, גודָאָה, שמלך בעיר לַגֶש שני דורות לפני שולגי, השאיר אחריו צוואה דומה, ואין ספק ששולגי הושפע ממנו. בהשראתו של גודאָה נתחבר המזמור השומרי הגדול ביותר שנמצא, מזמור המתאר בניין מקדש וחנוכתו.²³ ואולם המזמור שהכתיב גודאָה נטבע על גבי שני גלילי טין גדולים בעותק אחד ויחיד. לו אבדו גלילים אלה, לא היינו יודעים דבר על גדולתו של גודאָה ועל המזמור היפה שנתחבר בימיו. המלך הראשון שהבין שכדי להבטיח את הנחלת מזמוריו לדורות הבאים יש להטיל על הסופרים בבתי הספר להעתיקם עוד ועוד הוא שולגי. בזכותו הפכו מזמורי המלך לחלק בלתי נפרד מחומר הלימודים של הסופרים בבית הספר, והיום ניתן לשחזר אותם מעשרות ומאות העותקים שבהם נמסרו.²⁴

כמו מלוח ספירים לו יקראם לפניו!
יפיק (הסופר) את שירי מהם כהפק כסף מעפר המכרה!
ינגנום בכל במה ובמה!
בהיכל ראש החודש בל יזניחו אחד מהם!
בהיכל התופים אשר לאַגְלִיל וּבִינְלִיל,
במנחת השחר ובמנחת הערב אשר לַנְּה,
אנוכי, שולגי - נועם תהילתי לא יושבת לעולם!

מעניין שגם במזמור ההלל העצמי האחר שנזכר לעיל מתייחס שולגי לעניין חיבור מזמוריו. בחתימת מזמור זה (שורות 261–306) שולגי מצהיר כי כמלך צדיק הוא מעולם לא פשע ולא זלזל במלך שמלך לפניו, בין אכדי ובין שומרי, ואפילו גותי ברברי. כמי שמכבד את המסורת, הוא מעולם לא מנע מן המשוררים בחצרו לנגן שיר עתיק כלשהו. להפך, הוא תמיד דאג שבארמון שעשועיו לא יזניחו שום שיר קדמון. על כן הוא מצפה מכל המלכים לעתיד שימשיכו אף הם להשמיע את המזמורים המהללים את זכרו. המלך אשר לא יעשה כן יענישו אותו האלים בהשכחת מזמוריו. כדי להבטיח ששמו ותהילתו לא יישכחו לעולם, הוא הרחיב את שני בתי הספר המרכזיים של שומר, האחד באור והאחר בניפור, לתכלית זו (שורות 311–319):

אל תפילותי אשר כוננתי באֶפֶר,
יבוא נא הסופר, יעתיקן בידיו!
יבוא נא המשורר, יגידן שם בשיר.
בבית הספר לא יומר לעולם!
במקום תורה לא יושבתו לעולם!
החכמה אשר קניתי עד כה,
כל אשר הובע במילים, בכל מקום,
כל אשר נכתב באסופות המזמורים אשר לי -
(חי האלים) אַגְלִיל, אותו ואיננה: שקר אין בהם, אך
אמת המה!

ניתן לסכם ולומר: את המזמורים של שולגי חיברו משוררי חצרו הגדולים, במצוות המלך עצמו, במטרה לפרסם את שמו ולפאר את מעשיו בימי חייו, ובעיקר להנציח את זכרו לאחר מותו. כמו כן נועדו המזמורים והתפילות להזכיר לאלים את יראתו של המלך כלפיהם ואת המעשים שעשה למענם. לשם כך נצטוו המשוררים לשיר אותם בקביעות בפולחן. קרוב לוודאי שחלק גדול ממזמורי שולגי נאמרו בעודו בחייו בעת הקרבת קרבנות לאלים במקדשים או לפסלו של המלך. לאחר מותו המשיכו לשיר את מזמוריו כאשר הקריבו לפסלו את זבחי המתים.

- 1 הפסוק לקוח ממזמור שנתחבר כנראה לכבוד חתונת אחד ממלכי ישראל (קרוב לוודאי אחאב). אני מקדיש מאמר זה לזכר מורי וידידי חיים תדמור ז"ל, אשר על פי עצתו נבחר הנושא שבו הוא עוסק.
- 2 לתרגום עברי של אפוסים אלה ראו ש' שפרה וי' קליין, בימים הרחוקים הם: אנתולוגיה משירת המזרח הקדום, תל-אביב תשנ"ז, עמ' 183-327. השומרים, עם קטן ומוכשר מאוד, ישבו בדרום מסופוטמיה (עיראק של היום) מתקופה פרהיסטורית. בסוף האלף הרביעי לפנה"ס הם המציאו את כתב היתדות, אשר עד מהרה הפך מאמצעי לרישום תעודות מנהליות לאמצעי לכתיבת ספרות, היסטוריה וכל המדעים. לאחר למעלה ממאתיים שנה של שעבוד לאכדים (עם שמי) מן הצפון ולגותים מן המזרח חוללו מלכי השושלת השלישית של אור (בסביבות 2112-2004 לפנה"ס) תחייה של התרבות השומרית. לאחר נפילת הממלכה נטמעו השומרים בהדרגה באכדים, מתוך שהם משאירים את רישומם הדתי והתרבותי ובכלל זה כתב היתדות. הבבלים והאשורים (צאצאי האכדים) המשיכו לטפח את התרבות השומרית עד אמצע האלף הראשון לפנה"ס, ודרכם היא השפיעה על כל תרבויות המזרח התיכון הקדום, כמשתקף אף במקרא.
- 3 ראו C.J. Gadd, "Babylonia c. 2120-1800 B.C.", *The Cambridge Ancient History*², I, Chapter XXII, Cambridge 1965, pp. 25-26; P. Michalowski, "Charisma and Control", in: M. Gibson and R.D. Biggs (eds.), *The Organization of Power*, Chicago 1987, pp. 64-68.
- 4 בנטול מעמד של אלוהות הלך שולגי בעקבותיו של המלך האכדי הגדול נַרְמִסִין, שמלך על כל מסופוטמיה כ־160 שנה לפניו. ואולם במעשהו של נרמסין ראתה המסורת המסופוטמית מעשה של יהירות, ואילו האלהות של שולגי נתקבלה ללא התנגדות. יתר על כן, כל מלכי שומר שמלכו אחריו הלכו בעקבותיו.
- 5 ראוי לציין כי גם בספר תהלים כלולים כעשרה מזמורי מלך, שנתחברו לכבוד מלכי בית דוד (כגון המזמורים ב, יח, כ, כא, עב, קי) ולכבוד מלך מן הצפון (מזמור מה), והם דומים דמיון ספרותי רב למזמורי המלך השומריים הנידונים כאן.
- 6 סוגיה זו נידונה בהרחבה בסעיף "מחברי המזמורים וייעודם".
- 7 לסקירה ממצה יותר של מזמורי שולגי ראו J. Klein, *Three Šulgi Hymns*, Ramat Gan 1981; idem, *The Royal Hymns of Šulgi King of Ur*; Man's Quest for Immortal Fame, Philadelphia 1981; idem, "Šulgi of Ur: King of a Neo-Sumerian Empire", in: J.M. Sasson (ed.), *Civilizations of the Ancient Near East*, II, New York 1995, pp. 843-857.
- 8 ראו J. Klein, "The Coronation and Consecration of Šulgi in the Ekur", in: M. Cogan and I. Ephal (eds.), *Ah, Assyria...: Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor* (Scripta Hierosolymitana, 32), Jerusalem 1991, pp. 292-313.
- 9 לתרגום עברי של מזמור זה ראו שפרה וקליין (לעיל, הערה 2), עמ' 488-493.
- 10 ראו קליין, המזמורים המלכותיים של שולגי מלך אור (לעיל, הערה 7), עמ' 34-38.
- 11 ראו J. Klein, "Šulgi and Gilgamesh", in: B.L. Eichler (ed.), *Kramer Anniversary Volume*, Neukirchen-Vluyn 1976, pp. 271-292.
- 12 ראו S.N. Kramer, "Inanna and Šulgi: A Sumerian Fertility Song", *Iraq* 31 (1969), pp. 18-23.
- 13 ראו קליין, שלושה המנוני שולגי (לעיל, הערה 7), עמ' 72-89, 136-145.
- 14 סיכום המזמור והציטוטים ממנו מבוססים על כתב יד מתוקן של חיריט האיייר (Geerd Haayer) מחרונינגן, שהואיל להעמידו לרשותי.
- 15 אלת הסופרים ובית הספר השומרית.
- 16 השון שמואל א יז, לד-לו.
- 17 מילולית: "שפת אנשי ההרים השחורים". מלוחה שכנה כנראה בצפון-מערב הודו, והשומרים ייבאו ממנה מוצרי מותרות כגון מתכות, אבנים יקרות ושנהב.
- 18 שולגי אינו מתפאר בידעת הלשון האכדית, כנראה משום שהייתה שפת אמו. אמנם אביו, אור־נמו, היה ממוצא שומרי, אך אמו, וְתִרְתָּוּם, הייתה ממוצא אכדי. ראו G. Rubio, "Šulgi and the Death of Sumerian", in: P. Michalowski and N. Velduis (eds.), *Approaches to Sumerian Literature*, Leiden 2006, pp. 167-179.
- 19 סיכום מזמור זה והציטוטים ממנו מבוססים על מהדורה פרטית של המחבר, העומדת להתפרסם בקרוב.
- 20 תרגום חופשי לחג eššešur, שנחוג בימים השביעי, החמישי-עשר והעשרים וחמישה בחודש.
- 21 אל החכמה, המאגיה והאומנויות המסופוטמיות.
- 22 ראו לעיל, הערה 15.
- 23 ראו D.O. Edzard, *Gudea and His Dynasty*, Toronto 1997, pp. 68-106.
- 24 ראו J. Klein, "From Gudea to Šulgi", in: H. Behrens et al. (eds.), *dumu-e2-dub-ba-a: Studies in Honor of Åke W. Sjöberg*, Philadelphia 1989, pp. 289-301.